

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Петя Георгиева Георгиева, СУ „Св. Кл. Охридски“ по процедура на обявена публична защита на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“

Научна област: 2. Хуманитарни науки,

Професионално направление: 2.2.История и археология. Стара история - праистория

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“, Исторически факултет, катедра Археология

Заглавие на дисертационния труд: *Раннонеолитните ровове в долината на река Марица*

Докторант: Николина Рангелова Николова

Научен ръководител: проф. д-р Красимир Петров Лещаков

1. Данни за докторанта и докторантурата

Николина Николова е завършила бакалавърската и магистърската програми по археология на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“. От 01.02.2014 до 01.03.2017 г. е редовен докторант в катедра Археология на Исторически факултет, Софийски университет „Св. Кл. Охридски“. Отчислена е с право на защита. По време на докторантурата е положила успешно всички задължителни изпити. През януари 2022 г., преди изтичането на пет години от края на редовната докторантура, предава завършения труд за обсъждане / вътрешна защита.

Има достатъчно публикации по темата на дисертацията. Участвала е в редица национални и международни научни конференции, включително като организатор. Участвала е в археологически разкопки на праисторически обекти.

2. Данни за дисертацията и автореферата.

Представеният за рецензия дисертационен труд е с общ обем на основния текст от 319 страници текст и библиография и отделно приложения с каталожни описания, илюстрации на находки, снимки, чертежи, карти, графики и таблици с общ обем 333 страници. Структуриран е в девет глави, увод, заключение и цитирана литература, три основни глави, заключение и научни приноси, литература и отделен том с приложения, съдържащи каталожни описания, снимки, чертежи и графики.

В *Увода* е обоснована темата – натрупването през последните години на все повече нова информация за ограждащите ровове от ранния неолит от Балканите. Конкретният разглеждан район е избран заради възможностите на автора за лични наблюдения върху обектите и документацията им. Представени са накратко използваните в българската и турска литература периодизационни схеми на неолита в Тракия и данните за абсолютната хронология. Направена е оценка на състоянието на изворовата база и са представени накратко обектите на изследване; даващи повече и по-подробна информация за изследваните обекти са Ябълково, Нова Надежда, Ашаъ Пънар, Казлача и Пилъов кайнак.

Представени са целите и задачите на изследването. Както е традицията при писане на дисертации, те са изброени последователно, първо цели, а след това задачи, но на практика се покриват и в това разделяне няма много смисъл. Например цел е: *анализ на устройството, оформянето, етапите и начините на използване и запълване на раннонеолитните ровове*, а задача: *систематизиране, описание и анализ на изходната първична информация* (стр. 8).

Следващото подзаглавие в увода е "методи". Изброени са основните използвани с кратки примери за всеки. Уводът завършва с представяне на структурата и благодарности.

Първа глава. История на проучванията и терминология започва с представянето на публикациите на петте обекта от долината на Марица. На практика това е същата информация, представена в *Увода*, но с няколко цитирани заглавия повече. Удачно е да се обедини, за да няма повторения. По нататък е подчертано, че рововете ограждения на Балканите не са били предмет на самостоятелно изследване, теза, също представена и в увода, където дисертацията е наречена *пионерно изследване*. В тази глава са изчерпателно представени с кратки анотации или споменавания всички публикации, в които са представени или се споменават ровове от Балканите и Северозападна Анатолия. Представени са мненията на отделните автори за интерпретациите на рововете. Впечатляващо е, че Н. Николова е включила тук и собствените си три публикации, които са единствените обзорни изследвания върху раннонеолитните ровове от Балканите и Северозападна Анатолия (стр. 16), коментар, чието място не е тук, а в автосправката за научните приноси. Обърнато е специално внимание на съчиненията, в които проблематиката, свързана с рововете, е разгледана по-детайлно и особено на тези, които съдържат преглед на подобни съоръжения в Централна и Западна Европа.

В заключение се отбелязва, че приносите на тези изследвания са:

въвеждането на нова информация, сравнителния анализ на различни нива и

опитите за интерпретация. Като недостатъци са посочени: липсата на специално дискутиран върху проблематиката анализ и дискутиране на основните елементи на рововете в социален план – процесите на изкопаване, функциониране, запълване и преизползване на съоръженията.

Описанието на недостатъците е един грубоват опит за въвеждане в следващата част на прегледа на литературата по темата – неолитните ровове в Централна и Западна Европа. За тях съществува значително повече литература, включително и немалко обзорни съчинения, част от които са използвани от докторантката за представянето на историята на проучванията още от деветнадесети век. Представени са развитието на използваните методи на анализ и различните варианти на интерпретация. Специално внимание е обърнато на изследванията, съдържащи опити за реконструиране на процеса на правене, използване и поддръжка на рововете, както и на експерименталната археология.

В частта от първа глава със заглавие терминология са представени и обсъдени много подробно термините *ров*, съответно *сегментиран ров* и *непрекъснат ров*, *ограден ров*, *ограждение*, *трасе*, *преустройство*, *напречно сечение* и т. н. Важни в тази част са най-вече дефинициите на различимите в рамките на даден ров следи от допълнителни интервенции. За повечето са представени и съответните термини на английски, френски, испански. Направен е опит да се обясни откъде започва използването им в българската литература по археология. Например, за *ограден ров* е предположено, че е директен превод от английски (стр. 26), което едва ли е вярно, тъй като същият термин се използва на български и за средновековни и антични ровове поне от първата половина на 20 в. Ако ровът огражда, е нормално на всички езици да се нарича по сходен начин.

Следващата втора глава представя физико-географската характеристика на разглеждания район и петте разглеждани раннонеолитни обекта на фона на данните за селищната мрежа през неолита. Направеният подробен анализ показва, че няма съществена разлика във физико-географските особености на селищата, за които се знае, че са оградени с ровове и тези, за които няма данни. Това е основание да се предполага, че повечето селища са имали подобни оградни ровове, нещо, което звучи логично и би могло в бъдеще да се провери с дистанционни изследвания.

Третата глава е анализ на оградните ровове от петте изследвани обекта. Описанията са направени стегнато, без излишно разточителство предвид подробните описания в приложенията, което заслужава адмирации. Предложена е типология (за направеното, по-удачно е да се използва терминът класификация) на рововете ограждения. Анализът е подробен и

максимално илюстриран с примери. Рововете са разделени според това дали са с непрекъснато или прекъснато трасе и каква част от селището ограждат / ограничават, например, ограничават пространството от една страна, две страни, три страни. Препочъчвам в бъдещи публикации да не се използва думата *страна*, особено в съчетание с брой, тъй като навежда на мисълта, че става дума за ограждане на някакви отчетливи четириъгълници или многоъгълници, което не е вярно. По-коректно е да се определи каква част от селището ограждат. Бих препоръчала също да не се включват типове, които са неизвестни не само в конкретния изследван район, но и съседните, свързани с него, защото това е класификация на конкретни, реално съществуващи обекти.

Следва подробен анализ на отделните елементи на рововете – размери, прекъсвания, ниши, стъпала, разширения, каменни паважи и синхронни оградни структури. Анализирани са данните за запълнителите и на тяхна база за преустройствата и фазите на рововете. Направени са обобщени заключения от тези анализи за вида и елементите на рововете.

В четвъртата глава са представени находките от запълнителите на рововете. Те биха могли да са случайно попаднали и умишлено депонирани. Докторантът удачно отбелязва, че разграничаването на предметите, открити в запълнителите по този признак е трудно и понякога невъзможно. Тук е направен преглед на съществуващата литература по темата. Изясняването на въпросите за случайния или преднамерен характер на фрагментирани или цели артефакти в запълнителите е много важно за интерпретациите на функцията на този вид съоръжения. По същия начин са разгледани и данните за човешки останки, открити в рововете. Прави чест на автора, че отчита липсата на точна, неоспорима информация в това отношение и не се изкушава да приеме една или друга крайна теза като заключение, а предлага различни варианти на интерпретации.

В петата глава е направен опит за реконструкция на създаването – планиране и изкопаване, функционирането и засипването на рововете. Привлечени са множество паралели от подобни археологически обекти, етнографски регистрирани случаи и експериментални дейности. Доколко експерименталните дейности са показателни за скоростта на работа е трудно да се каже. Скоростта и качеството на работа зависят от опита и мотивацията. Заключениета за нужния брой работници за изкопаването на един ров са интересни от гледна точка на организацията на работа, доколко при тях са участвали само жителите на съответното селище или са се събирали помощници от съседни райони. Също, доколко рововете са копани наведнъж или на етапи. При всички случаи подобни разсъждения са полезни за развитието на познанията ни за неолита.

В следващата глава са разгледани данните за абсолютната и релативна хронология. Заключение от нея е, че рововете съществуват още от най-ранните фази на неолита в района и традицията за поддържането и създаването им продължава. Разграничени са три хронологически групи. Рововете от втората хронологическа група (5800/5750 – 5700/5650) са най-дълго използвани и с най-много открити материали в запълнителите.

В седма глава е направен сравнителен анализ на рововете от Тракия с тези от останалите части на Югоизточна Европа и Северозападна Анатолия. Анализирани са значително количество данни за около 40 обекта. Разграничени са хронологически групи. Отбелязани са редица сходства с оградните ровове от Тракия.

Характеристиките на рововете от Западна и Централна Европа са представени в следващата глава осма. Те са отдалечени териториално и хронологически от разглежданите в дисертацията, но Н. Николова се е спряла на сравнителния анализ с тях, защото са по-известни и по-добре проучени и даваните за тях интерпретации са възможни идеи за интерпретации на рововете, оградящи селища. Тя определено не се е изкушила от идеята да представи по-ранните като прототип на по-късните.

Последната девета глава представя възможните интерпретации на рововете. Те са повече или по-малко вече обсъждани в литературата. Тук са представени с примери от различни обекти.

Заключението представя в резюме резултатите от отделните анализи. Важен извод е, че изследваните ровове имат редица сходства по отношение на план, устройство, допълнителни елементи и характеристика на запълнителите. Имат също редица сходства с рововете от предкерамичния неолит и вероятно са част от неолитния пакет. Заключение завършва със задачи за следващи проучвания на същата проблематика. Не мисля, че разширяването на разкопките ще доведе до по-добри резултати. Геофизичните изследвания са по-перспективни.

Списъкът на цитираната литература е добре направен. Докторантът познава отлично основната литература по конкретната тема, както и литературата за ранните ровове. Дисертацията завършва с приложения със значителен обем, допълващи много добре основния текст. Тук е събрана на практика цялата документация за разглежданите пет обекта, което е много удобно за справки и за следващи изследвания. В този смисъл приложенията имат съществен принос за развитието на праисторията, особено ако дисертацията се публикува в пълния си вид.

Авторефератът е с обем от 55 страници и е отлично направен. В него също са включени част от илюстрациите.

Текстовете на дисертацията и автореферата са написани грамотно, на добър стил. Приложенията са с отлично качество.

4. Научни приноси.

Представената дисертация има компилативен характер в положителния смисъл на тази дума. В нея е събрано значително количество информация за оградните ровове от ранния неолит и това според мен е нейният съществен принос. Анализите са коректни, както на микрорегионално ниво, така и в общ план.

Текстът е написан ясно и дава отлична информация за състоянието на проучванията като цяло, а също за всеки от анализирания обекти. За мен съществен приносен резултат от изследването е заключението за сходните характеристики на рововете от предкерамичния неолит и по-късните такива от района на вторична неолитизация.

Приложената от автора справка за научните приноси е приемлива, но твърде раздробена и неясно написана, което вероятно се дължи на стремежа да се увеличи броят им. Разделянето на литературата по праистория на българска, балканска и т. н. не е много удачно.

5. Публикации

Докторантката има четири публикации по темата на дисертацията, от които три самостоятелни и една в съавторство. Те са публикувани през 2014, 2016, 2018 и 2021 г. Съавторската статия е част от първата публикация на материалите от Ябълково, а другите са доклади от конференции.

6. Заключение

Като имам предвид общата положителна оценка на работата на Николина Николова по време на докторантурата ѝ и научните приноси в дисертацията, предлагам на уважаемите членове на научното жури да гласуват положително *ЗА* присъждане на образователната и научна степен *Доктор* по професионално направление 2.2. История и археология. Стара история – праистория.

София,
24.05.2022 г.

Рецензент:

(доц. д-р Петя Гепргиева)